

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-02>

УДК 070(44):314.151.3(=161.2)=133.1"1917/1921"

Я. І. ШКАБУРА, канд. істор. наук

ст. викладач кафедри українознавства філософського факультету

e-mail: ya.shkabura@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1541-9317>*Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна*

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

**ПРОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ
ЕМІГРАНТСЬКОЇ ПРЕСИ У ФРАНЦІЇ У ПЕРІОД ПЕРШИХ ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ 1917-1921 РР.
(НА ПРИКЛАДІ ЩОТИЖНЕВИКА «FRANCE ET UKRAINE»)**

Мета дослідження. На основі аналізу номерів франкомовного періодичного видання «France et Ukraine», що друкувалось у Парижі українськими емігрантами, виявити, яке місце у публікаціях займали національні інтереси України та через які сюжети і тези їх намагались просувати.

Методологія дослідження. У дослідженні були використані як загальнонаукові методи (структурно-системний), так і спеціально історичні (порівняльний) та міждисциплінарні (методи контент-аналізу, дискурс-аналізу).

Наукова новизна. Автор вперше так детально аналізує український франкомовний щотижневик, вводячи в науковий обіг усі його випуски, досліджує їх зміст і основні наголоси, та місце національних інтересів у них.

Актуальність. Тематика статті є особливо актуальною у наш час, так як російське повномасштабне вторгнення в Україну викликало появу хвилі вимушених емігрантів у різних країнах, перш за все – в Європі. І наразі питання взаємодії з ними та просування і захисту національних інтересів є важливим аспектом зовнішньої політики України. Тож вивчення та використання попереднього позитивного досвіду є цілком логічним і необхідним.

Висновки. Продемонстровано, що щотижневик «France et Ukraine» від самого початку зайняв міцну проукраїнську позицію, а на своїх сторінках активно просував проукраїнські наративи, історію України, інформував європейську громадськість з відповідними політичними та державотворчими процесами, національно-визвольним рухом, намагався зміцнювати і покращувати українсько-французькі відносини.

Ключові слова: *Україна, Франція, еміграція, газета, 1917-1921 рр.*

Як цитувати: Шкабура Я. І. Просування національних інтересів на сторінках української емігрантської преси у Франції у період перших визвольних змагань 1917-1921 рр. (на прикладі щотижневика «France et Ukraine»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2024. Вип. 38. С. 17-24. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-02>

In cites: Shkabura Ya. I. (2024) Advancement of national interests on the pages of the Ukrainian emigrant press in France during the First liberation struggles of 1917-1921 (on the example of "France et Ukraine" weekly). *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, Issue 38, (17-24), DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-02> (in Ukrainian)

Перша світова війна, яка на українських землях перейшла у визвольні змагання 1917-1921 рр., сильно вплинула на демографічну ситуацію в нашому регіоні. Число вбитих,

поранили, зниклих безвісті обраховувалось тисячами. Економіка була виснажена, багато міст та сіл зазнали руйнувань. Державотворчі процеси, розбудова власної української держави з усіма її інституціями і офіційно затвердженими символами, проходили повільно і зіштовхувалися з багатьма труднощами та перешкодами (як внутрішнього характеру, так і зовнішнього). Більшовицька окупація ширилася українськими землями. Всі ці причини призвели до того, що кількість українських емігрантів зростала. Перш за все вони їхали у країни Європи.

Розглядаючи українську еміграцію, в тому числі у Франції, маємо пам'ятати, що вони не представляли собою монолітну єдину масу. Як зазначали дослідники (напр., О.І.Денека [2], на території Третьої республіки у 1920-х роках діяли чотири основні українські політичні течії: ліберально-демократична, уособлювана урядом УНР в екзилі, соціалістична, монархістська, націоналістична. Зрозуміло, що при такій неоднорідності кожна з них намагалася просувати свої ідеї різними способами, в тому числі й через пресу.

9 січня 1920-го року було надруковано перший номер українського франкомовного видання «France et Ukraine» («Франція та Україна»). Газета виходила щотижня. Не зважаючи на її недовгий період існування (останній номер побачив Світ 7 травня 1920 р.), «France et Ukraine» мала непоганий потенціал стати впливовим рупором українців у Франції. Те, наскільки серйозно сприймали це видання, вказує той факт, що його фінансування здійснювалось передусім Міністерством закордонних справ Директорії УНР. Як зазначив С.Наріжний у своїй роботі, присвяченій українській еміграції 1919-1939 рр., українське пресове бюро в Парижі, при якому і видавалась газета «France et Ukraine», у 1920-му р. «працювало лише завдяки енергії Ф.Савченка» (організатора та очільника «Української національної ради» у Франції, створеної у серпні 1918 р.) [3, с. 114]. Ініціативу щодо газети підтримали як Надзвичайна дипломатична місія УНР у Франції, так і товариство «Cercle d'études franco-ukrainiennes» («Франко-український гурток»).

Тираж газети не був стабільним і залежав від різних факторів. Дослідники вказують, що інколи він все ж досягав відмітки у 8 тисяч екземплярів [5], що є непоганим показником для газети, що створювали представники Східної Європи у Франції. Тим більше – варто врахувати, що надруковано було лише 14 номерів газети.

Судячи з усього, на «France et Ukraine» дійсно покладалися значні надії. Якщо ми порівняємо з нею примірники франкомовної української емігрантської преси, хоч яка виходила тоді ж, у 1920-му році (напр., L'Europe Orientale [16]), так і трохи пізніше (напр., Prométée (напр., [27]) - ми відразу можемо помітити безліч відмінностей. За оформленням, стилем подачі, наповненням, якістю та кількістю ілюстрацій газета «France et Ukraine» радше нагадувала тогочасну популярну французьку пресу (напр., Le Matin (напр., [11]), Le Radical (напр., [12]), Le Temps (напр., [13]). Але подібного роду спорідненість та спробу стати ближчим, «достукатись» до читачів Третьої Республіки можна простежити і в інших аспектах. Наприклад, у тому, що редакційний комітет складався як з українців (напр., Ф. (Т.) Савченко, М. Кушнір, В. Тимошенко), що було цілком очікувано і природньо, але й з представників французької сторони (напр., Ф. де Калділь, Ф. Тессьє, Ш. Дюбрей, Ф. Форест'є, Р. Дерблі).

Вже у першій статті першого номеру, яка отримала не двозначну назву «Наша програма» [23], редколегія газети «France et Ukraine» розставила ті наголоси, що були ключовими у їх діяльності. Зокрема, текст висвітлював історичну боротьбу України проти царів та їхніх бояр, наголошуючи на безперервній боротьбі за автономію та право керувати своєю територією. Згадувалось, що прагнення України до автономії було очевидним навіть під час скликання першої Думи в 1905 році, і стверджувалось, що це прагнення зберігається в постійній боротьбі проти різних сил. Текст торкався тогочасної боротьби України за незалежність, розглядаючи її як колективні зусилля українського народу проти іноземних загарбників і рішучість відвоювати свою незалежність. Згадувались військові операції, дії національної української армії проти військ Денікіна, повернення окремих районів і стратегічне значення України в запобіганні наступу більшовиків на Кавказ та в Азію. Взагалі, проблемі «червоної» безпеки приділено не мало уваги. Текст підкреслював загрозу

більшовизму, заявляючи, що боротьба України проти іноземних сил має вирішальне значення, особливо з огляду на поширення більшовицької загрози за межі Європи в Азію. Висувалась ідея про те, що замість того, щоб прагнути до відновлення старої Росії, для Франції може бути вигідніше підтримати владу румунських і польських союзників і дозволити відродження та розвиток незалежної України, яка могла б бути надійним союзником. Тієї самої України, яка історично відіграла важливу роль як у цивілізаційному вимірі, так і в економіці Східної Європи. І як певного роду резюме – містився заклик до підтримки зусиль України щодо її прагнень до власної державності, зазначаючи, що незалежна та дружня Україна може бути цінним союзником для Франції.

Зазначена стаття, таким чином, стала квінтесенцією тих наголосів, які в подальшому в тому чи іншому вигляді зустрічались в кожному новому випуску «France et Ukraine». Якщо ж розглядати всі номери в цілому, то їх публікації, зважаючи на зміст, можна поділити на кілька блоків.

Безумовно, газету використовували для публікації заяв офіційних органів молодшої української держави, чи окремих її представників. Серед іншого, публікувались позиції уряду Української Республіки [31], Голови Директорії Симона Петлюри [32] тощо.

Частина статей мала, скажімо так, пізнавальний характер. У них переслідувалась мета познайомити французів (та і в цілому європейців, які володіли французькою мовою) з Україною та українцями, з їх національними ідеями і державотворчою традицією, політичним розвитком та національно-визвольним рухом. Так, окрема стаття Савченка була присвячена Дню Незалежності, що була проголошена 22 січня 1918 р. [6]. Автор звернув увагу на непростий шлях до цієї дати, а також – на подальші події і до боротьби з Росією та більшовиками у цьому контексті. Француз Ф. де Калділь у одній із своїх статей [26] спробував детально пояснити громадянам своєї країни, чому Україна бореться проти більшовиків. Серед іншого – він наголосив і на багатострічній традиції боротьби за свободу та незалежність (згадуючи, наприклад, Богдана Хмельницького і засновану ним «Незалежну Козацьку Республіку»), і на деструктивній та паразитичній сутності більшовизму та оборонному характеру військових дій України проти «орд лєніністів».

Як ми вже могли помітити, антибільшовицькі і антиросійські тези теж дуже часто звучали на сторінках газети «France et Ukraine». Лунали вони не тільки від, власне, українців, що було би зрозуміло і цілком очікувано, зважаючи на триваючу боротьбу із зовнішніми окупантами. Важливим було те, що про це писали саме французи. Наприклад, Ф. Тессьє почав свою статтю «Загальноросійський злочин» з твердження про те, що «для Франції російські питання завжди були загадкою» [10], продовживши його ілюстраціями загарбницької, агресивної зовнішньої політики як царизму, так і більшовиків.

На сторінках газети «France et Ukraine» знайшла своє відображення думка про необхідність встановлення санітарного кордону для запобігання поширенню більшовизму в Європі на захід. Примітна в цьому контексті стаття Філіпа де Калдільє [18], який просував ідею підтримки незалежної України як щирого союзника Румунії та Польщі, створюючи тим самим надійний оплот проти більшовизму. Основна теза полягала в тому, щоб надати пріоритет розвитку України, подібної до Польщі, як непохитного союзника Франції. Кілька французьких авторів, зокрема Р. Дерблі [8], Ф. Форестьє [9] та Ф. Тессьє [25], розвивали думку про необхідність побудови санітарного кордону через військово-політичний альянс за участю Польщі, Румунії та України. Форестьє, зокрема, наголошував, що такий кордон має вирішальне значення для перешкодження потенційному альянсу між Німеччиною та Росією.

Редакція активно виступала проти тез російської історіографії щодо української історії, наголошуючи на соціокультурних і цивілізаційних відмінностях двох народів. В цьому контексті можна згадати і статтю «Україна та українці» від 6 лютого 1920 р. [20], в якій найбільший наголос робився все ж на самотності власного народу та культури, спроби російського царизму боротися з окремою мовою, так і статтю «Україна та Московія: два Народи, дві Цивілізації», у якій вже дуже ґрунтовно розбиралися відмінності між країнами [29].

Окремо варто наголосити на статтях, що були присвячені українсько-французьким відносинам, перспективі їх розбудови та розвитку. Тематика була дуже різною. Наприклад, у статті «Французька мотоіндустрія та її українські торгові точки» («L'Industrie Française de la Motoculture et ses débouchés Ukrainiens») спочатку характеризується високий розвиток моторизованої культивационної промисловості у Франції, а потім – наголошується на значній зацікавленості сільськогосподарського сектору України у відповідних машинах та обладнанні Третьої республіки та перспективі розширення торгівлі у цьому напрямі між двома країнами [19]. «Український фермер, розумний, сміливий, власник родючої землі, був би цінним і дуже доступним клієнтом для французької промисловості» - підбивається підсумок у статті.

Для того, щоб залучити французьке суспільство на проукраїнську сторону, автори статей часто звертались до порівняння різних аспектів у двох країнах, а також – неодноразово посилались на відомих політиків та інших діячів Третьої Республіки. Так, наприклад, закликаючи Париж надати Києву допомогу у захисті державності, було процитовано голову Ради міністрів Ж. Клемансо: «Кожна нація, на яку нападуть більшовики, матиме нас за союзників» [26]. Але все це не обмежувалось виключно питанням економічних відносин. Одна із статей була присвячена постаті козацького гетьмана Івана Мазепи, а точніше – його місцю у французькій літературі [17]. Було згадано і про творчість Вольтера, і про картину Буланже, а особливий наголос було зроблено на баченні і сприйнятті Мазепи Віктором Гюго. Останній особливо сильно зацікавився колишнім козацьким очільником, а через нього – і Україною в цілому. Цікаво, що у статті гетьман написаний як «Жан Мазепа», («Jean Mazeppa»), як він і фігурував у давніх французьких текстах (напр., у збірнику біографій 1843 р. [4]). Така деталь в черговий раз підкреслює, з якою скрупульозністю та увагою до французької аудиторії ставилися редактори щотижневика «France et Ukraine».

У кожному номері були присутні і статті, присвячені українській культурі, літературі, мистецтву, фольклору. Час від часу ці теми опинялась на перших шпальтах. Так, у номері за 13 лютого 1920 р. була опублікована стаття про життєвий шлях видатного українського письменника та громадського діяча Михайла Коцюбинського, а через нього – трохи зачіпалось й питання стану української літератури та літераторів в цілому [21]. Згадувались там і деякі твори М.Коцюбинського, як то «Він іде» та «Fata Morgana». Ще більше уваги було приділено іншому відомому українцю – Тарасу Шевченку у зв'язку з річницею його смерті. 5 березня 1920 р. теж на першій шпальті було розміщено великий портрет Тараса Григоровича, а під ним – два його верші («Вечір» («Садок вишневий коло хати») та «Не забуду я» («І широкою долину...»)) за перекладом Фернана Мазуда [24]. Поруч з його творчістю знаходилося й декілька статей, присвячених безпосередньо Т.Шевченку та його життєвому шляху. Певно, щоби зробити постать поета ближчою та зрозумілішою французькому читачу, М.Рудницький проводить певні паралелі між ним та Віктором Гюго [30]. Т.Савченко ж в свою чергу взагалі наголошує, що «життя Тараса Шевченко – це символ життя українського народу в цілому» [28].

У фокусі уваги газети «France et Ukraine» перебували і міжнародні події. Варто відразу зазначити, що редакція мала власних кореспондентів не тільки, власне, у Франції чи Україні, але й у інших країнах. Наприклад, у Римі (М. Лучинський) [22], Афінах (Л. Лампріаніді) [7] та Бухаресті [15].

Під час розгортання скандалу з антиєврейськими погромами газету намагались використати для того, щоб донести українську позицію. Окрім основного посилу, що Україна не відповідальна за ці злочини, зазначалось, що визнання незалежності України, підтримка її, дозволить посилити вплив державних органів, а отже – навести порядок і покласти кінець погромам [14].

Якщо торкатись візуальної сторони наповнення, а саме – теми ілюстрацій, то тут ми можемо бачити наголос як на конкретних українських (наприклад, Т. Шевченка, М. Коцюбинського, С. Петлюри, про яких ми вже згадували вище) та французьких постатях (щодо останніх – варто згадати про портретну фотографію видатного французького державного діяча, депутата парламенту, українофіла М. де Гаяра-Банселя на першій шпальті

газети за 27 лютого 1920 р. [33], але і на «топографічних картах бойових дій між українсько-польськими союзниками та більшовиками на початку 1920 р.» [1, с. 105]

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що франкомовне видання «France et Ukraine» завдяки стилю написання і подачі інформації, активною співпрацею з французькими авторами статей тощо, мало достатній потенціал, щоби стати важливим рупором України у Європі. Зазначені раніше наголоси, а саме – обґрунтування права українців на національне самовизначення і державність, популяризація демократичної України у Франції, сприяння політичним і економічним відносинам між двома республіками, простежувались у більшості номерів газети. Українська історія, політичні процеси, державотворення та національно-визвольний рух, тема міжнародного визнання, й перш за все – на Паризькій мирній конференції – ці сюжети зустрічались майже в кожному новому випуску «France et Ukraine». Важливе місце займали й антиросійські та антибільшовицькі тези.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримується етичних норм, включаючи плагіат, фальсифікацію даних та подвійну публікацію.

Список використаної літератури

1. Блавацький С. Українська франкомовна періодика Європи доби національно-визвольних змагань: ідентифікація, систематизація, класифікація. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2013. Вип. 3. С. 88-119.
2. Денека О.І. Українська еміграційна преса у Франції 20-30-х рр. ХХ ст.: становлення, розвиток, проблематика: автореф. дис... канд. філол. наук. Львів, 2006. 20 с.
3. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції 1919-1939, (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. 272 с.
4. Biographie universelle ancienne et moderne: histoire par ordre alphabétique de la vie publique et privée de tous les hommes.... Т. XXVII. Markham-Méon. Publ. sous la dir. de M. Michaud ; ouvrage réd. par une société de gens de lettres et de savants. Paris, 1843. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k516675/>
5. Blavatsky S. The Ukrainian Francophone Press in France (1919-1921), *Revue des études slaves [En ligne]*, LXXXIX-3. URL: <http://journals.openedition.org/res/1775>
6. Independance Day. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 3.
7. La Grèce et l'Ukraine. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. 1920. № 10.
8. La Résistance ukrainienne. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. №5.
9. La Tactique Moscovite. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. №11.
10. Le crime des panrusses. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 2.
11. *Le Matin*. Paris, 1920. № 13078.
12. *Le Radical*. Paris, 1920. 13 fév.
13. *Le Temps*. Paris, 1920. № 21347.
14. Les pogroms antijuifs. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 7.
15. Lettres de nos correspondants de Bucarest. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 12.
16. *L'Europe orientale*. Paris, 1920. № 9-10.
17. L'Hetman Mazepa et la littérature française. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 12.
18. L'Indépendance de l'Ukraine est pour la France une nécessité. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. 1920. № 8.
19. L'Industrie Française de la Motoculture et ses débouchés Ukrainiens. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 10.
20. L'Ukraine aux Ukrainiens. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. №5.
21. Mykhailo Kotsiubinsky. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 6.
22. Nomination d'un visiteur Apostolique pour l'Ukraine. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 9.

23. Notre programme. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 1.
24. Poésies de Chevtchenko. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. №9.
25. Pour sauver l'Europe du Militarisme. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 12.
26. Pourquoi l'Ukraine est antibolchevique. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 2.
27. *Prométhée: organe de défense nationale des peuples du Caucase et de l'Ukraine*. Paris, 1926. № 1.
28. Symbole. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 9.
29. Ukraine et Moscovie: deux Peuples, deux Civilisations. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 8.
30. Un anniversaire. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 9.
31. Un Document Officiel. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 4.
32. Une proclamation de Petlioura aux prisonniers Ukrainiens. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 11.
33. Une Réunion Franco-Ukrainienne. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. 1920. № 8.

Ya. I. SHKABURA (PhD History)

senior teacher of the Department of Ukrainian Studies, Faculty of Philosophy

e-mail: ya.shkabura@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1541-9317>

V. N. Karazin Kharkiv National University

Maidan Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine

ADVANCEMENT OF NATIONAL INTERESTS ON THE PAGES OF THE UKRAINIAN EMIGRANT PRESS IN FRANCE DURING THE FIRST LIBERATION STRUGGLES 1917-1921. (ON THE EXAMPLE OF «FRANCE ET UKRAINE» WEEKLY)

The purpose of the article. Based on the analysis of the issues of the French-language periodical "France et Ukraine", published in Paris by Ukrainian emigrants, to find out what place the national interests of Ukraine occupied in the publications and through which plots and theses they tried to promote them.

The research methodology. The research used both general scientific methods (structural-systemic), as well as specifically historical (comparative) and interdisciplinary (methods of content analysis, discourse analysis).

Scientific novelty. For the first time, the author analyzes a Ukrainian French-language weekly in such detail, introducing all its issues into scientific circulation, examines their content and main emphasis, and the place of national interests in them.

The relevance. The topic of the article is particularly relevant nowadays, as the Russian full-scale invasion of Ukraine caused a wave of forced emigrants to appear in various countries, primarily in Europe. And currently, the issue of interaction with them and the promotion and protection of national interests is an important aspect of Ukraine's foreign policy. Therefore, studying and using previous positive experience is quite logical and necessary.

Conclusions. It has been demonstrated that the weekly "France et Ukraine" took a strong pro-Ukrainian position from the very beginning, and on its pages actively promoted pro-Ukrainian narratives, the history of Ukraine, informed the European public about the relevant political and state-building processes, the national liberation movement, tried to strengthen and improve the Ukrainian-French relations.

Key words: *Ukraine, France, emigration, newspaper, 1917-1921.*

References

1. Blavatskyi S. Ukrainian French-language periodicals of Europe of the era of national liberation struggles: identification, systematization, classification. *Proceedings of the Research Institute of Press Studies*. 2013. Issue 3. P. 88-119. (in Ukrainian).

2. Deneka O.I. The Ukrainian emigration press in France in the 20s-30s of the 20th century: formation, development, problems: Abstract for the degree of candidate of philological sciences. Lviv, 2006. 20 p. (in Ukrainian).
3. Narizhnyi S. Ukrainian emigration: cultural work of Ukrainian emigration 1919-1939, (materials collected by S. Narizhnyi for the second part). Kyiv: Publication named after Olena Teliga, 1999. 272 p. (in Ukrainian).
4. Biographie universelle ancienne et moderne: histoire par ordre alphabétique de la vie publique et privée de tous les hommes.... T. XXVII. Markham-Méon / publ. sous la dir. de M. Michaud ; ouvrage réd. par une société de gens de lettres et de savants. - Paris, 1843. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k516675/>
5. Blavatsky S. The Ukrainian Francophone Press in France (1919-1921), *Revue des études slaves [En ligne]*, LXXXIX-3. URL: <http://journals.openedition.org/res/1775>
6. Indépendance Day. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 3.
7. La Grèce et l'Ukraine. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. 1920. № 10.
8. La Résistance ukrainienne. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. №5.
9. La Tactique Moscovite. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. №11.
10. Le crime des panrusses. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 2.
11. *Le Matin*. Paris, 1920. № 13078.
12. *Le Radical*. Paris, 1920. 13 fév.
13. *Le Temps*. Paris, 1920. № 21347.
14. Les pogroms antijuifs. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 7.
15. Lettres de nos correspondants de Bucarest. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 12.
16. *L'Europe orientale*. Paris, 1920. № 9-10.
17. L'Hetman Mazepa et la littérature française. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 12.
18. L'Indépendance de l'Ukraine est pour la France une nécessité. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. 1920. № 8.
19. L'Industrie Française de la Motoculture et ses débouchés Ukrainiens. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 10.
20. L'Ukraine aux Ukrainiens. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. №5.
21. Mykhailo Kotsiubinsky. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 6.
22. Nomination d'un visiteur Apostolique pour l'Ukraine. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 9.
23. Notre programme. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 1.
24. Poésies de Chevtchenko. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. №9.
25. Pour sauver l'Europe du Militarisme. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 12.
26. Pourquoi l'Ukraine est antibolchevique. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 2.
27. *Prométhée: organe de défense nationale des peuples du Caucase et de l'Ukraine*. Paris, 1926. № 1.
28. Symbole. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 9.
29. Ukraine et Moscovie: deux Peuples, deux Civilisations. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 8.
30. Un anniversaire. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 9.
31. Un Document Officiel. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 4.

32. Une proclamation de Petlioura aux prisonniers Ukrainiens. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. Paris, 1920. № 11.
33. Une Réunion Franco-Ukrainienne. *France et Ukraine: paraissant tous les vendredis*. 1920. № 8.

Текст надійшов до редакції 02.02.2024. / The text was received by the editors 02.02.2024.

Текст затверджено до друку 16.02.2024. / The text is recommended for printing 16.02.2024.